

зникала під тиском непереборних обставин і тільки завдяки внутрішнім ресурсам – і, може, не без участі дива – знову поверталася до життя. У цей період автокефалія вперше усвідомлюється як необхідність – і політична, і технічна.

Тобто, якщо можна говорити про «автокефалію як мрію», то перші її прояви з'явилися саме у цей період. Ця мрія сформувалася і почала міцніти на тлі боротьби українців за самих себе й власну церкву [4, с. 225].

Україна гідно пройшла свій тернистий шлях до автокефалії: від початків – до Люблінської унії. Вона рухалася до своєї помісності не повільно, покроково, а майже бігла, щоб встигнути скористатися обставинами, які допомогли б їй отримати не тільки державну незалежність, а й церковну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б., Бондаренко В. Державно-церковні відносини: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. - К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. - 512 с.

2. Брайчевський, М. Ю. Утвердження християнства на Русі / М. Ю. Брайчевський. - Київ : Наукова думка, 1988. - 264 с. - ISBN 5-12-000096-7.

3. Згурська М., Белочкіна Ю. Данило Галицький / М. Згурська, Ю. Белочкіна. – Київ : Фоліо, 2018. 122 с.

4. Колодний А. М. Національна Церква – форма духовного самовираження українства / А. Колодний // Україна в її релігійних виявах. Монографія. – Львів, СПОЛОМ, 2005. – С. 220-228.

5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 1. До середини XVII ст. - 3-тє вид. - К.: Либідь, 1995. - 672 с.

6. Саган О. Н. Вселенське православ'я. Суть. Історія. Сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 912 с.

7. Щоткіна К. Хроніки Томосу. Харків: Віват, 2019. 304 с.

УДК 271.222(470:477.52)«19»

*Оліцький В'ячеслав
(м. Суми)*

РІШЕННЯ ПОМІСНИХ СОБОРІВ РПЦ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ ФУНКЦІОНЦВАННЯ РПЦ

Проаналізовано рішення Помісних Соборів Руської Православної Церкви після її відродження у 1943 р. та рішення Архієрейського Собору 1961 р., який затвердив «Положення про управління РПЦ». Визначено особливості управлінської системи РПЦ, які запроваджувалися даними постановами. На основі джерел розкривається суть запроваджуваних основ функціонування

РПЦ та ідеологічної складової, які закладалися в установчі документи. З'ясовано, що основні положення установчих документів РПЦ другої половини ХХ ст. трансформувалися відповідно до вимог часу та державно-церковних відносин у СРСР. У статті показано, що рішення даних Соборів справляють значний вплив на сучасне функціонування РПЦ, адже діючий Статут Церкви розроблений на основі «Статуту про управління Руською Православною Церквою» 1988 р. Головні складові сучасного управлінського становища РПЦ були сформовані рішеннями другої половини ХХ ст.

Ключові слова: *духовенство, Руська православна церква, Патріарх, Помісний Собор, Помісна Церква.*

У ХХ ст. РПЦ пережила ряд трансформацій, що змінювали її поточне становище, впливали внутрішньоцерковну організацію, взаємовідносини із віруючими, міжцерковне спілкування. У 1917 р. вперше за останні понад двісті років відбувся Священний собор Православної російської церкви, який виробив основи нового церковного управління, парафіяльного життя тощо. Рішення Помісного Собору 1917 р. здебільшого не були реалізовані через політику держави щодо Церкви. Період до 1943 р. характеризується репресивністю та спробами витіснити релігію із суспільного життя та знищити Церкву в СРСР. За цих умов проведення Собору було неможливим.

У другій половині ХХ ст., зважаючи на відновлення становища РПЦ, політичну кон'юнктуру та особливості державно-церковних відносин відбулося три Помісних Собори (1945 р., 1971 р., 1988 р.). Значний вплив на життя Церкви здійснили і рішення Архієрейського Собору (1961 р.). Ухвали даних Соборів серед іншого характерні тим, що вони виробили та затвердили основи про управління Церкви та парафіяльне життя. Дані рішення були оформлені у Положення про управління РПЦ та Статути РПЦ. Ці документи не лише регулювали життя Церкви у конкретний історичний період, але і вплинули на майбутнє становище, уставні документи. У ХХ ст. РПЦ не відмовилася від ряду положень даних документів, дещо трансформувавши їх включила у сучасне церковне законодавство.

31 січня 1945 р. в Москві розпочав роботу перший після 1918 р. Помісний Собор РПЦ, який тривав до 2 лютого 1945 р. Крім виборів Патріарха, даний Собор знаменний тим, що він на першому засіданні прийняв «Положення про

управління Руською Православною Церквою». Цей документ покликаний був унормувати церковне життя в СРСР, налагодити управлінську структуру відродженої Церкви. Даний документ складався із 48 статей об'єднаних у 4 розділи. Чи не найпомітнішою була зміна самої Церкви. На відміну від рішень Собору 1917–1918 рр. Церква називалася не Російською, а Руською. Відповідно до ст. 1 РПЦ очолювалася Патріархом та управлялася ним спільно із Священним Синодом. За Патріархом закріплювався титул Московського і всія Русі. Саме за таким титулом його належало поминати в усіх парафіях РПЦ, у тому числі за кордоном. Патріарх визначався єпархіальним архієреєм Московської єпархії, якою управляв Патріарший намісник. Патріарху належало право нагородження та скликання Архієрейського і Помісного Соборів для вирішення найважливіших церковних справ, та головування на них. Відповідно до Положення скликати відповідні Собори очільник Церкви мав право із дозволу радянського уряду. Священний Синод складався із шести членів: трьох постійних – митрополитів Київського, Ленінградського і Крутицького та трьох змінних. Визначався поділ на єпархії, межі яких мали відповідати радянському адміністративному устрою (областям, краям, республікам). Єпархіальних архієреїв призначав Патріарх, а ті призначали благочинних та парафіяльних священників. Настоятелі парафій були членами релігійних общин та головами церковних рад [1, с. 200–204; 7, с. 194–196].

На думку М. Шкаровського завдяки даному Положенню РПЦ ставала згуртованою ієрархічно та загально підпорядкованою на усіх рівнях організацією [9, с. 47–48]. Варто погодитися із думкою Н. Шліхти про те, що відповідно до документа відновлювалася жорстка централізована автократична структура Церкви. За його положеннями соборність в управління РПЦ змінювалася владою Патріарха, яка ставала практично не обмеженою. Єпархіальні архієреї у свою чергу отримали можливість самостійно, без погодження із єпархіальною радою, керувати єпархіями. Дане Положення посилювало і роль парафіяльного священника. Якщо до цього богослужбова роль належала духовенству, а господарсько-фінансова складова парафіянам, то

тепер настоятель парафії очолюючи релігійну общину та церковну раду, фактично очолював і господарсько-фінансову сторону. Радянська влада стимулювала до ухвалення такого варіанту Положення зважаючи на декілька причин, однією із яких була неможливість контролю за автономними релігійними громадами [10, с. 99–100]. Одне із найголовніших рішень полягало у зміні назви на Руську Православну Церкву. Це давало можливість претендувати у якості канонічної території на інші республіки СРСР, частково обґрунтовувати ідею наявності закордонних парафій.

Кардинальні зміни в управлінні парафіями відбулися відповідно до затвердженого рішенням Архієрейського Собору 18 липня 1961 р. «Положення про управління РПЦ». Суть реформи полягала у відстороненні духовенства від керівництва парафіями. Роль голови парафії переходила від настоятеля храму до парафіяльної ради, яка була виконавчим органом. Їй передавалася уся фінансово-господарська діяльність. Фактичними керівниками парафій ставали старости. Парафії наймали священників для виконання релігійних потреб. Настоятелі парафій мали здійснювати духовне керівництво парафіянами, стежити за належним станом богослужбового начиння, представляти до церковних нагород. Виконавчий орган не мав права втручатися в порядок богослужінь та відносини між причтом. Єпископат РПЦ відносився негативно до даної церковної реформи, позиція духовенства не була однозначною. В цілому даний крок негативно відбився на становищі РПЦ, відбиваючи загальні тенденції антицерковної політики РПЦ того в СРСР [1, с. 242–244; 3, с. 69–73; 8, с. 373].

В період із 30 травня до 2 червня 1971 р. проходив другий після 1945 р. Помісний Собор РПЦ. Він не приймав кардинальних рішень. У першу чергу, він скликався для обрання нового Патріарха. Замість померлого Патріарха Олексія було обрано Патріарха Пимона. Даний Собор прийняв рішення спрямовані на примирення із старообрядцями, схвалив надання автокефалій ряду Церков, наголосив на необхідності повернення в лоно РПЦ представників РПЦЗ та УАПЦ, санкції проти тих представників, які не забажають піти на даний крок [1, с. 276–278]. Таким чином, даний Собор з одного боку закладав

майбутнього примирення із старообрядцями та РПЦЗ, а з іншого боку фактично почав протиставляння РПЦ Вселенському патріархатові. Зокрема, схвалення надання автокефалій ряду Церков, які не визнавалися на світовим православ'ям було свого роду викликом Константинопольському Патріархові у прерогативі виключно якого є надання автокефалій новим Помісним Церквам.

Безумовно, найбільше на сучасне функціонування РПЦ здійснив вплив «Статут про управління Руською Православною Церквою» прийнятий Помісним Собором РПЦ, який відбувався 6–9 липня 1988 р. у Троїце-Сергієвій лаврі. На відкритті Собору Патріарх Пимон наголосив, що важливою справою, яку необхідно здійснити Соборові є обговорення і затвердження проекту Статуту [6, с. 308–309]. Проект Статуту був розроблений і представлений Соборові архієпископом Смоленським і В'яземським Кирилом (Гундяєвим), нинішнім Патріархом РПЦ. Даний статут був першим у історії РПЦ [7, с. 196].

Серед головних ідеологічних визначень було визнання, що РПЦ є багатонаціональною Церквою, юрисдикція якої поширюється на осіб православного віросповідання що проживають на території СРСР, а також на православних, які добровільно входять до складу РПЦ та проживають закордоном. Органом парафіяльного управління визначався настоятель разом із парафіяльними зборами та парафіяльною радою. Вищим органом влади РПЦ визначався Помісний Собор РПЦ, який скликається Патріархом по мірі необхідності. Членами Помісного Собору признавалися усі вікарні та правлячі архієреї РПЦ. Предстоятелем РПЦ визнавався Патріарх, сан якого признавався пожиттєвим, із титулом та правилом поминання визначеними Собором 1945 р. Парафія усувалася від ухвалення рішення про призначення настоятеля, священники признавалися єпархіальними архієреями [1, с. 364–368]. Таким чином, Статут 1988 р. включав у себе рішення попередніх Соборів щодо управління та становища РПЦ, трансформували їх щодо можливостей та вимог часу.

Сучасний «Статут Руської Православної Церкви» [4], фактично є трансформованим Статутом 1988 р., яким значний період часу керувалася РПЦ. Ідеологічні основи щодо канонічної території та юрисдикцію РПЦ збереглися до нашого часу. Можна припустити, що розроблений в минулому

архієпископом, а зараз Патріархом Кирилом Статут відповідав його ідеологічним переконанням та баченням місця РПЦ, її структури та функцій керівних органів, архієреїв, священників, парафій. За період до сьогодення часу, Статут РПЦ не зазнав радикальних змін, більшість трансформацій викликані вимогами часу, змінами в структурі РПЦ. Ідеологічна частина даного документа фактично залишається не змінною, зокрема щодо претензій на канонічну територію. Залишається незмінним для РПЦ відсутність соборності в управлінні, сильна влада Патріарха, єпископів у межах єпархії та священників у межах парафій. Це саме ті основи, які через необхідність пристосування до радянської дійсності у другій половині ХХ ст змушена була прийняти РПЦ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Русская Православная Церковь в советское время (1917–1991). Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью / Сост. Г. Штриккер. М.: «Пропилеи», 1995. 400 с.
  2. Сазонов Д.И. Проведение Поместного Собора 1988 года Русской Православной Церкви как изменение вектора церковно-государственных отношений. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. 2014. № 2. С. 53–58.
  3. Сазонов Д.И. Реформа приходского управления Русской Православной Церкви, принятая на Поместном Соборе 1961 года, и ее последствия. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. 2014. № 1. С. 69–73.
  4. Статут Руської Православної Церкви. електронний ресурс <http://www.patriarchia.ru/ua/db/document/133114/> (дата доступу 22.11.2021).
  5. Федотов А., свящ. Русская Православная Церковь в 1943–2000 гг.: внутрицерковная жизнь, взаимоотношения с государством и обществом (по материалам Центральной России). Иваново, 2005. 136 с.
  6. Хрестоматия по отечественной истории (1946–1995): учебн. пос. для студ. вузов / под ред. А.Ф. Киселева, Э.М. Щагина. М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1996. 600 с.
  7. Цыпин В.А., прот. Церковное право: Курс лекций. М.: Изд-во МФТИ, Круглый стол по религиозному образованию в Рус. Правосл. церкви, 1994. 334 с.
  8. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь в ХХ веке. М.: Вече, Лепта, 2010. 480 с.
  9. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь и религиозная политика советского государства в годы войны. *Христианское чтение*. 1996. № 12. С. 26–53.
  10. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. Харків: Акта, 2011. 468 с.
-